

УДК 351.863

В. К. Антошкін

СОЦІАЛЬНІ СКЛАДОВІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ АГРОУТВОРЕНЬ

Анотація. За результатами дослідження було виявлено необхідність посилення соціальної складової економічної політики, яка здатна істотно знизити соціальні ризики і підвищити економічну безпеку регіонів.

Ключові слова: агроутворення, безпека, соціальна безпека, загрози, соціальна напруженість.

Summary. The study identified the need to strengthen the social component of economic policy, which can significantly reduce social risks and increase economic security of the regions.

Key words: agricultural formation, security, social security, threats, social tension.

DOI : 10.33783/1977-4167-2020-47-1-50-54

Постановка проблеми. Рівень вирішення проблем формування механізму протидії загрозам та їх подолання стає дедалі більш актуальним для забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств в Україні. Йдеться про соціальну складову цього механізму. Таким чином, питання забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних утворень неодмінно мають перебувати у центрі уваги дослідників та практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія, а особливо практика вивчення та вирішення проблем соціально-економічної безпеки аграр-

них підприємств свідчать, що стан безпеки визначається тією сукупністю загроз, яка існує на сільських територіях та в регіонах їх розміщення. На це вказують дослідження Т. Величко, Л. Мармоль, Л. Рогатіної, М. Ігнатенка та ін. Причому ці загрози за масштабом чітко поділяються на загальнонаціональні, тобто загальні, або типові для всіх регіонів, і регіональні, тобто притаманні окремим регіонам, а також місцеві. Водночас кожне конкретне аграрне підприємство має власну, притаманну тільки йому сукупність викликів та загроз, яка індивідуальна у соціально-

© В. К. Антошкін, 2020

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкін В. К. Соціальні складові в системі управління безпекою агроутворень. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 1 (47). С. 50–54.

References (APA):

Antoshkin V. K. (2020). *Sotsialni skladovi v systemi upravlinnia bezpekoiu ahroutvoren* [Social components in the security management system of agricultural establishments]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 50–54 (in Ukr.).

економічному прояві й географічному та геополітичному вимірі.

Мета статті. Виявлення загроз при соціальній напруженості й обґрунтуванні соціальних складових економічного механізму управління економічною безпекою агроутворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розміщення аграрних підприємств, звичаї і менталітет працівників і сільського населення загалом, культурні традиції так само, як і структура аграрного й промислового виробництва та його економічний рівень і статус, накладають особливий відбиток на сукупність загроз і ризиків їх безпеці. Безумовно, що управлінські рішення на державному рівні й менеджмент агроутворень за роки незалежності України були спрямовані на вирішення проблем розвитку економіки та суспільства. Проте стан національної економіки, особливо регіональної промисловості й інфраструктури, їх динаміки, наявність технологій високих укладів та інших ключових параметрів досі не досягли не тільки показників сусідніх країн, а й рівня 1990 р. Фактори, що можуть впливати на соціально-економічну безпеку агроутворень, знаходяться в них і поза ними.

Економічна безпека традиційно розглядається як якісна найважливіша характеристика стійкості економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами національного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

Соціально-економічну безпеку країни та її регіонів у сучасних умовах господарювання можна визначити як наслідок сукупного впливу зовнішніх і внутрішніх умов і ресурсів, що забезпечують сталий розвиток суспільства і підвищення якості життя його членів. Її складові сприяють ефективному динамічному зростанню, здійсненню належної реструктуризації галузей, їх здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, що гарантує захист від різного роду ризиків, загроз і втрат.

Руйнування ж єдиного соціально-культурного та світоглядного простору, що продовжується, економічна дезінтеграція і соціальна диференціація населення, деструкція екологічних процесів в Україні провокує посилення напруженості у взаєминах регіонів і центру. Це проявляється у соціальній нестабільності, тінізації економіки, корупції, нерівномірній бюджетній підтримці регіонів. Вирішення вказаних складних проблем криється у зміцненні державних інститутів підтримки економічної безпеки, збалансованого застосування її ринкових важелів, соціальних та інших ресурсів тощо.

Отже, особливості соціально-економічного механізму господарювання, що склався в країні,

є базисом не тільки економічної, але й національної безпеки країни. В процесі дослідження були виділені і проаналізовані групи показників, що відображають найбільш важливі ділянки в реальному секторі, зокрема, на рівні соціальної сфери. Саме ці індикатори використовуються як порогові значення економічної безпеки та її соціальної складової. Вони характеризують граничні величини, ігнорування яких перешкоджає нормальному ходу розвитку економіки і соціальної сфери і призводить до формування руйнівних тенденцій в області виробництва і рівня життя населення.

Основними видами ризиків та загроз, або гальмом для аграрних підприємств, що заважає їх стійкому розвитку як системи і загрожує соціально-економічній безпеці, є: виробничо-економічні, зокрема й відтворювальні, екологічні, фінансово-інвестиційні, екологічні, інноваційні, інформаційні, соціальні. На противагу їм створюються та функціонують відповідні складники соціально-економічної безпеки з притаманними механізмами й інструментами.

Соціальні індикатори характеризують тенденції розвитку соціальних процесів, що склалися, з погляду реалізації принципу справедливості розподілу благ, соціального захисту населення, рівня його доходів та інших складників якості життя. Порушення цього принципу виявляється в зростанні доходів пануючих соціальних прошарків населення за рахунок зменшення доходів інших не у зв'язку з великим їх внеском у зростання суспільного добробуту, а у зв'язку з провідною роллю в розподілі матеріальних та інших благ. Аналіз показав, що соціальні індикатори далекі від порогових показників безпеки і стабільності.

Кількість людей, що живуть за межею бідності, удвічі перевищує порогове значення, якщо тут взагалі доречно говорити про які-небудь пороги для країни, що володіє значними природними багатствами і валютними резервами, що збільшуються та вивозяться за кордон щороку. Натомість розмір середньої пенсії постійно відстає від прожиткового мінімуму пенсіонерів, тоді як наявність платоспроможного попиту населення старших вікових груп відіграє роль чинника, що підтримує роздрібний товарообіг. У світовій практиці не допускається досягнення величиною прожиткового мінімуму 70 % середнього розміру пенсій.

Дійсно, саме в регіонах зосереджені сільсько-господарські землі, інші природні аграрні ресурси, великий виробничий потенціал, транспортні коридори й логістичні майданчики та ін. Корпоративний характер управління великою власністю обмежує права місцевих сільських територіальних громад, регіональної влади з регулювання цієї власності, зважаючи на ту обставину, що фінансові потоки, як відомо, відрізняються вільним рухом не тільки в регіонах, а й по всьому світу [1].

Частина літніх людей, яка не мала жодних надходжень у вигляді заробітної плати або інших доходів і хто жив тільки на пенсію, становить значну частину бідного та дуже бідного населення. Добре відомо, що жодна економіка не може ефективно функціонувати в умовах соціальної напруженості. Так само як і соціальна напруженість складається із ступеня незадоволеності населення рівнем життя, станом екології, ефективністю влади, впливом кримінальних структур та корупції. Не можна зняти соціальну напруженість без вирішення економічних питань, від яких залежить і рівень безробіття, і якість життя. Найбільш значущою соціальною проблемою є бідність. Бідні є скрізь, проте українська проблема полягає в масштабах бідності. Сьогодні нижче за прожитковий мінімум живе вже кожен третій.

Перевищення порогового показника рівня безробіття населення свідчить про наявність загроз соціально-економічній безпеці в таких областях: Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій. У безпеці знаходилися АРК, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області, м. Київ, м. Севастополь. Решта всіх регіонів знаходяться в зоні ризиків, а Донецька та Луганська області — в зоні гуманітарної катастрофи. За показником середніх призначених пенсій зі всіма нарахуваннями і компенсаціями середній пенсіонер не досягає за доходами і половини прожиткового мінімуму.

Отже, пенсіонер, що живе поза сім'єю, приречений на голодну смерть. Чисельність економічно активного населення становить близько 30 % від загальної чисельності населення. Про низький рівень заробітної плати населення регіонів свідчить показник відношення середньої заробітної плати до мінімального прожиткового мінімуму — 3:1. Цей показник має порогове значення небезпеки в Тернопільській області. У безпеці знаходяться індустріальні Дніпропетровська, Запорізька області, м. Київ. Решта всіх регіонів України знаходиться в стані ризику.

Це проблема різкої диференціації доходів населення, особливо між найбільш бідними і найбагатшими. За роки реформ не просто змінилося матеріальне положення громадян країни — трансформувалася вся система формування доходів населення. У соціалістичній економіці основним джерелом надходження особистих доходів була оплата праці (приблизно 3/4 всіх доходів), причому її рівень був у край невисокий і малорухливий.

Диференціація основної маси населення за розміром заробітку практично була відсутня, а весь процес регулювання зводився до механізму нарахування і перерахунку заробітної плати за

певною схемою. Паралельно з цим існувала додаткова закрита система розподілу благ, обслуговуюча невелику соціальну групу номенклатурних та партійних працівників та їх сімей.

При цьому всі процеси формування і регулювання доходів та фондів споживання громадян регулювалися державою. На тепер в Україні склалася прямо протилежна система матеріального забезпечення населення, у якій функції і можливості держави мінімізовані. Зазначимо, що значущість офіційного заробітку в структурі доходів за роки реформи впала майже удвічі. З'явилися тіньові доходи, але неоподатковані, що поглиблює проблему. Уряд бере зобов'язання підвищити доходи населення через збільшення зарплат і пенсій. Але, наприклад, в 2014–2015 рр. номінальні доходи населення навіть зменшилися на 23–25 % через обмеження зарплат та збільшення податків, а ціни виросли на 50–100 %. Надзвичайно актуальною є проблема оплати інтелектуальної праці. Україна століттями вражала світ інтелектуальним потенціалом. Рівень зарплати у сфері освіти складає сьогодні у межах 50 % від середнього рівня у промисловості, а середня зарплата в науці в 30 разів менше, ніж у вчених Західної Європи. Сьогодні в Україні вмирає втричі більше людей, ніж народжується. Вплив демографічної ситуації на стан економічної безпеки регіонів є дуже вагомим, адже однією з головних передумов для сталого розвитку регіонів є розширене відтворення трудового потенціалу та людського капіталу загалом.

Особливо небезпечними є загрози, що виникають для підприємств аграрної сфери: недобросовісна конкуренція, ухилення від податкових зобов'язань в особливо великих розмірах тощо. Для України цей аспект безпеки є дуже актуальним, що підтверджують дані сьомого звіту «The 2014 Economic Crime Survey» — однієї з провідних аудиторських компаній світу — Pricewaterhouse Coopers (PwC). Він свідчить, що за останніх три роки частка українських компаній, які стали жертвами економічних злочинів, зросла більш ніж удвічі і сягнула вже 63,0 %. Дослідник І. Шевченко вказує на особливі види загроз, які започатковані в економіці окремих територій та регіонів.

Це криміналізація, яка здатна переростати в тероризм; перетворення тероризму в різновид бізнесу; фінансова та інша організована злочинність, яка проникає в органи влади, та ін. У регіонах виникають найбільш суттєві різновиди загроз національній безпеці й безпеці аграрних підприємств, цілісності та суверенітету держави. Таким чином, підтверджується важливість забезпечення соціально-економічної безпеки країни й регіонів та її вплив на безпеку аграрних підприємств. Цілком природно, що в механізмі збереження соціально-економічної безпеки аграрних підприємств

особливе місце відводиться заходам, методам та інструментам протидії тіньовій економіці та економічній злочинності, екологічній деградації й соціальній напруженості. Однак структура, власне, організаційно-економічного механізму традиційно складається з компенсаційних заходів та інструментів.

Економічній злочинності у контексті загроз безпеці присвячені й інші дослідження. Зокрема, в них оприлюднено індекс корумпованості для України, розрахований у звіті міжнародного агентства Transparency International в 2011 р. За даними агентства, він склав 27 балів із 100 можливих, що свідчить про дуже високий рівень корупції. У 2017 р. він дещо підвищився — до 30 балів (що вище індекс, то меншою є корупція).

Однак це значно менший показник, ніж у сусідніх країнах. У Білорусі індекс дорівнював 44, в Угорщині — 45, в Румунії — 48, в Словаччині — 50, у Польщі — 60. Із 180 країн Україна посіла 130 місце. Хоча, за даними спостерігачів, економічна злочинність в Україні не займає перше місце у загальній структурі злочинності, але, за висновком агентства, вона найбільш деструктивно впливає на суспільство.

Багато науковців-економістів надають перевагу в системі соціально-економічної безпеки аграрних підприємств фінансовій складовій, кредитуванню, курсу національної валюти [2]. М. Ігнатенко найважливішими індикаторами, що свідчать про досягнення ефективності й конкурентоспроможності розвитку, отже, й соціально-економічної безпеки, вважає фінансову стійкість, податкове навантаження і наявність та ефективність бюджетної підтримки, соціальну відповідальність [3].

Проте лише фінансова стабілізація не може привести до високих економічних результатів, вона є лише одним з інструментів поживлення економіки. Стосовно аграрних підприємств, то це може бути результатом і виробничих, і невиробничих витрат. Тож П. Стецюк забезпечення соціально-економічної безпеки розцінює як результат функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення безпеки обліково-фінансової звітності й бюджетування аграрних підприємств.

Саме бюджети усіх рівнів є мірилом державних і регіональних витрат, найістотніше впливають на економіку, її структурну перебудову та розвиток пріоритетних секторів, а також надають необхідну соціальну підтримку найбільш незахищеним верствам населення. Дослідником запропоноване власне трактування поняття «безпека бюджетної системи», що дозволило йому ввести таку окрему складову організаційно-економічного механізму забезпечення соціально-економічної безпеки, як механізм безпеки бюджетної сис-

теми стосовно регіонів. Висновки і перспективи подальших розвідок. Національна та регіональна соціально-економічна політика, що спрямовані на вирішення основних проблем сільських територій, є найважливішими інструментами забезпечення соціально-економічної безпеки [1].

Критично важливим для подальшого розвитку України є вибір з урахуванням попереднього досвіду найбільш ефективної економічної моделі функціонування і розвитку країни. Неприпустимо продовження колишніх і здійснення нових стратегічних прорахунків і помилок у державній стратегії, особливо у виборі економічної моделі розвитку. Необхідним є істотне посилення соціальної складової економічної політики:

- підвищення життєвого рівня населення, перш за все, на основі підвищення оплати праці, своєчасних виплат заробітної плати і гарантованих законом соціальних виплат, посилення цільової спрямованості матеріальної підтримки, зниження рівня безробіття;

- створення умов для подолання бідності і надмірного соціально-економічного розмежування в суспільстві;

- збереження та зміцнення демографічного і трудового потенціалу країни; подолання кризових демографічних процесів;

- створення ефективної системи соціального захисту людей, охорона і відтворення їх фізичного, духовного та морального здоров'я, світогляду населення.

Висновки. Оцінка економічної безпеки регіону включає аналіз його соціального розвитку, що покликаний виявити рівень і якість життя населення, її динаміку, найважливіші проблеми відтворення населення і трудових ресурсів, рівень і тенденції зміни зайнятості. Визначаються рівень соціальної напруженості, причини кризових явищ і можливості та засоби їх подолання. Велике значення також має регіональний аналіз тенденцій розвитку демографічних процесів, безпосередньо пов'язаних із соціальними. Це визначає необхідність розробки і обґрунтування методики комплексного аналізу кризових ситуацій у економіці і соціальній сфері регіонів з урахуванням адміністративно-територіального облаштування країни і зарубіжного досвіду таких досліджень; виявлення конкретних регіонів, що знаходяться або потенційно схильних до досягнення кризової ситуації, за якої виникає загроза економічній безпеці країни. Таким чином, від рівня вирішення соціальних проблем залежать зниження соціальної напруги, створення довгострокових основ забезпечення соціальної стабільності і підвищення якості життя населення регіонів України, що, своєю чергою, здатне істотно знизити соціальні ризики і підвищити економічну безпеку регіонів.

Література

1. Мармұль Л. О. Економічний механізм управління безпекою аграрних підприємств. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. С. 4–12. URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/book_innovation_18_site.pdf.

2. Величко Т. Г., Мармұль Л. О., Рогатина Л. П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 47–51.

3. Ігнатенко М. М. Організаційно-економічний механізм соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки та його використання в управлінні її розвитком. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2015. Вип. 2 (11). С. 118–124.

References

1. Marmul L. O. (2019). *Ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia bezpekoiu ahrarnykh*

pidpriemstv [Economic mechanism for managing the security of agricultural enterprises]. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*, 18, 4–12. URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u295/book_innovation_18_site.pdf (in Ukr.).

2. Velychko, T. H., Marmul, L. O., Rohatina L. P. (2016). *Stratehichne upravlinnia finansovo-ekonomichnoi bezpekoiu ahrarnykh ta kharchovykh pidpriemstv* [Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2 (34), 47–51 (in Ukr.).

3. Ihnatenko M. M. (2015). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm sotsialnoi vidpovidalnosti sub'ektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky ta yoho vykorystannia v upravlinni yii rozvytkom* [The organizational and economic mechanism of social responsibility of business entities in the agricultural sector of the economy and its use in managing its development]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, 2 (11), 118–124. (in Ukr.).